

EYÜP OYUNCAKÇILIĞI SERGİSİ

Petek ERSOY*

İstanbul'da 21 Ekim-18 Aralık 2005 tarihleri arasında Topkapı Sarayı'nın Darphâne-i Âmire binalarında "Eyüp Oyuncakçılığı" sergisi açılmıştır. Avrupa Birliği tarafından desteklenen, İşkur tarafından yönetilen ve Eyüp Belediyesi'nin katkılarıyla Tarih Vakfı tarafından yürütülen bu sergi hayli ilgi görmüştür. Yazıda, Eyüp oyuncakçılığının dan ve bu sergiden bahsedilecektir.

1. Eyüp Oyuncakçılığının Tarihçesi:

Eyüp oyuncakçılığının tarihçesine bakıldığında ilk olarak şu bilgilere rastlanmaktadır: "Eyüp oyuncakçılığı 18.y.y.'a kadar dayanmaktadır. Seri üretimin gelişip doğal malzemenin yerini plâstik ve türevleri alana kadar Eyüp, oyuncak üretiminin merkezi idi. İstanbul çocukları sünnet zamanlarında Eyüp'e getirilir, dönüşte istedikleri oyuncakları için izin verilirdi. Anadolu'nun birçok yöresine oyuncak Eyüp semtinden dağıtılırdı.

Bu sebepten oyuncak denilince akla ilk Eyüp semti gelirdi." (Yalçınkaya 2005:4).

Peki, bu oyuncak kültürü neden İstanbul'un başka bir semtiyle değil de, Eyüp'le bağdaşmıştır? Bunu, sergide asılı olan bilgi panolarının birinden öğrenmek mümkündür: "Oyuncak üretiminin kendisine mesken olarak Eyüp'ü seçmesi tesadüf değildir. Eyüp'ün dinsel önemi, Sultan II. Mahmut döneminde Hz. Muhammed'in sancaktarı Ebu Ey-

yub el-Ensârî'ye ait olduğu sanılan mezarın bulunmasıyla başlar. Bu mezar üzerine Fatih tarihinde yaptırılan türbenin yanında İstanbul'un Sultan Camii ve külliyesi inşa edilmiştir. Eyüp'ün Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme dönemindeki rollerinden biri, devletlerin halkla ilişkiye geçtiği ideolojik ve simgesel tahta oturma (cülus) bağlılık yemini (biat) kılıç kuşanma törenlerinde sünnet, doğum ve zafer kutlamalarında odak olmasıdır. Halk arasında çocukları çok sevdiğine inanılan Ebu Eyyub el-Ensârî'nin türbesi de özellikle okula başlayacak ve sünnet edilecek çocukların getirildiği İstanbul'un en önemli ziyaret yerlerinden biridir."

Yrd. Doç. Dr. Tosun Yalçınkaya, 18. yüzyılda Eyüp sokaklarının oyuncakçılarla dolu olduğunu ve bu açıdan Eyüp'ün tam bir "hayâl kenti" manzarası oluşturduğunu söyleyerek, oyuncak dükkânlarının ön taraflarında bulunan tezgâhlarda çok çeşitli oyuncakların sergilendiğini, arka tarafların ise atölye olarak kullanıldığını bildirmektedir.²

İlk Eyüp oyuncakçıları kimlerdir sorusunun yanıtını ise yine Eyüp Oyuncakçılığı sergisinde asılı olan bilgi panolarından öğrenmek mümkün olmuştur: "Eyüp'te bilinen ilk oyuncakçı adı 18. yy.da Dökmeci Hasan Ağa olarak tanınan kişi, II. Mahmut zamanında memleketinden İstanbul'a Nizâm-ı Cedid askeri olarak gelmiş ve Râmî kışlasının açılış törenlerinde dümbelek çalmıştır. Askerlikten ayrıldıktan sonra sahur mâniciliği,

* Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Yüksek Lisans Öğrencisi

boş zamanlarında da oyuncak yapmıştır. Sonraları “Tükürüklü Oyuncakçı” adıyla da anılan Hasan Ağa’nın ardından Gümüşsuyulu darbukacı Halil Efendi ve Küçük İsmail Efendi adlarındaki zanaatkarlar da oyuncak atölyeleri açarak bu mesleğin yayılıp gelişmesine hizmet etmiştir. “

Yrd. Doç. Dr. Tosun Yalçınkaya, Eyüp oyuncakları hakkında yıllar boyu söylenegelelen bir fıkrayı anlatır: “Sultan II. Mahmut bir gün musahibi Sait Efendi ile Cuma namazını kılmak ve türbeyi ziyaret etmek için Eyüp’e gider. Tam oyuncakçı dükkânlarının önünden geçerken küçük bir çocuğun kulakları tırmalarcasına ağladığını görerek sebebini sorar. Çocuğun oyuncak istediği fakat annesinin almadığını söylerler. Bunun üzerine II. Mahmut, camii civarındaki oyuncakçıların kapatılmasını emreder. Bir süre sonra tekrar Eyüp’e gelen padişah, oyuncakçı dükkânlarının faaliyette olduklarını görünce musahibine döner:

Ben size bu dükkânları camii civarından kaldırmazı söylemedim mi! der.

Bunun üzerine Musahip Sait Efendi sultanın yanına gelerek:

– Devletlim herhalde biz emrinizi yanlış anlamışız. Ama sözlerinizi bugünkü gibi hatırlıyorum. Siz oyuncakçı dükkânlarını değil, mezarıcıları kaldırınız buyurmuşsunuz.

Padişah biraz şaşkın biraz kızgın:

– Ben mezarıcıların kaldırılmasını mı emretmişim? der.

– Evet padişahım siz herhalde oyuncakçıların kaldırılmasını istemezsiniz. Zira onlar bu dünyaya gelenleri, mezarıcılar ise öbür dünyaya gidenleri beklerler. “ (Yalçınkaya 2005: 6).

Eyüp oyuncakçılığı geleneğinin sona erışı ise tahmin edileceği üzere çok haziirdir... Panolar bu konu hakkında şu

bilgileri vermektedir: “Eyüp oyuncakları, Eyüp’teki dükkânlardan başka İstanbul’un diğer semtlerindeki aktar dükkânlarında da satılır ve Anadolu’ya dağıtılırdı. Oyuncakların bir satış yolu da seyyar oyuncakçılardı. 19. yüzyılın başlarında 25–30 kadar oyuncak dükkânı varken, yüzyılın sonlarında Eyüp oyuncakları piyasaya giren Batının fabrika yapımı oyuncakları ile rekabet edememiştir. 20. yüzyılın başlarında ise ustalarını kaybetmeye başlamıştır. Ahmet Râsim 1921’de yangınla yok olan Eyüp çarşısında bir oyuncakçı dükkânının kaldığını belirtmektedir. 1960’lı yıllara kadar azalarak ve bozularak geleneğini sürdürmeye çalışan Eyüp oyuncakları, bu yıllardan sonra yerini plâstik oyuncaklara bırakmıştır. Ustalar meslek değiştirmiş, oyuncakçı dükkânları da dinsel eşya satan dükkânlara dönüşmüştür.”Öte yandan bir internet sitesinde Eyüp oyuncakçılığı geleneğinin sona erışı hakkında şu bilgilere rastlanılmıştır: “Eyüp oyuncakçılığı, 19. yüzyılda Pera’da açılan mağazalardaki oyuncaklarla rekabet edememiş, bu dönemde oyuncakçıların sayısı otuza kadar düşmüştür. 1957’de Eyüp Bulvarı’nın açılmasıyla Oyuncakçılar Çarşısı ortadan kalkmış ve Eyüp oyuncakçılığı yok olmuştur. Kalan yirmi altı parça Eyüp oyuncakçı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi koleksiyonundadır, günümüzde sergilenmemektedir.”(tr.wikipedia.org).

2. Eyüp Oyuncaklarında Kullanılan Malzemeler:

Yrd. Doç. Dr. Tosun Yalçınkaya, Eyüp oyuncaklarında kullanılan malzemeleri şöyle açıklamıştır: “Eyüp oyuncaklarında kullanılan malzemeler ahşap, deri, kil ve metaldir. Ahşap; hâlen bilinen ve kullanılan ahşap oyma ve kesme aletleriyle işlenir. Deri işlendikten

sonra ıslatılarak kilden ya da ahşaptan yapılmış def, davul ve dümbelek gibi oyuncaklar üzerine getirilip bağlanır. Kilden yapılan oyuncaklar ise bilinen kırmızı toprağın işlenip bir forma sokulması ve fırınlanmasıyla elde edilir. Metal oyuncaklar ise o zamanın artık teneke kutularının ustalar tarafından oyuncak haline getirilmesiyle oluşmuştur. Oyuncakların montajı için ip, tel, çivi gibi birleştirici malzemeler kullanılmıştır. Boya malzemesi olarak o zamanın şartlarına göre toprak boya kullanılmış ve sarı yaldızla çocuklara hitap edecek renkler (ana renkler) tercih edilmiştir. Stilize edilmiş karışık olmayan yumuşak dalgalı desenler ve şeritler kullanılmış, bezemeye önem verilmiştir. Her ne kadar dinsel inançlardan dolayı oyuncaklar üzerine figür işlenmediği söylenese de doğru değildir.” (Yalçınkaya 2005,11-12).

3. Eyüp Oyuncaklarının Türleri:

Yrd. Doç. Dr. Tosun Yalçınkaya, Eyüp oyuncaklarını yirmi dokuz başlıkta toplamıştır:

“1. Üstüne ayna parçaları yapıştırılmış renkli küçük testiler, sürahiler, bardaklar.

2. Teneke zilleri olan bir karış çapında tefler.

3. Bir karış çapında davullar.

4. Eski meci diye büyüklüğünde (yaklaşık 2 cm. kadar) tekerlekleri olan arabalar.

5. Minik darbukalar.

6. Saplı davullar.

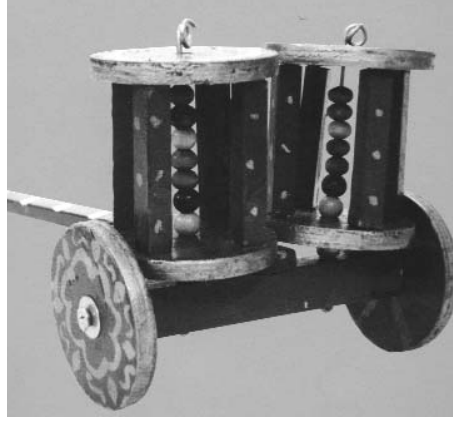
7. Pek küçük olarak yapılmış, beşik ve salıncaklar.

8. Kırbaç ya da kaytan sarılarak döndürülen topaçlar.

9. Kursak düdüklü.

10. Havanlar.

11. Hacıyatmazlar.

12. Şakşaklar.

13. Minik tarayağı yayıkları.

14. Kırmızı tüylü koyun ve kuzular.

15. Ağaç parçalarının içi oyularak yapılmış ve üzerine kırmızı, yeşil boyalar sürülmüş sandallar, padişah kayıkları.

16. Boyalı aynalar.

17. İki-üç şerefeli camisiz minareler.

18. Tahta kılıçlar.

19. Fırıldaklar.

20. Kamış tüfekler.

21. Düdüklü fırıldaklar.

22. Çekirgeler.

23. İçine su konulup öttürülen top- rak testiler.

24. Aynalı beşikler

25. İpli oklar.

26. Şişirme gaydalar.

27. Dönme dolaplar

28. Bambardan yapılmış boyalı balonlar.

29. Tahta çekiçler “ (Yalçınkaya 2005: 8-9).

4. Değerlendirme:

Eyüp oyuncakçılığı sergisi mekânı: Eyüp oyuncakçılığı sergisinin mekânı, daha önceden de bahsedildiği gibi Topkapı Sarayı'nın Darphâne-i Âmire sıra

odalarıydı. Dört adet olan bu odaların ilkinde, Eyüp oyuncakçılığı geleneği ile ilgili bilgi panoları ve çeşitli oyuncakların içinde teşhir edildiği camekânlar bulunmaktaydı. İkinci odada Eyüp oyuncaklarında kullanılan malzemeler ve oyuncakların yapım aşamaları hakkında bilgi veren panoların yanı sıra birkaç tür oyuncak örneği yine camekânların içinde tanıtılmaktaydı. Üçüncü oda slayt gösterisi için, dördüncü oda ise internet üzerinden satışa çıkarılacak olan oyuncaklar ve çeşitli afişler için ayrılmıştı.

Eyüp oyuncakçılığı sergisi, mekân açısından değerlendirildiğinde kanımızca son derece doğru bir yerde açılmıştır. 21 Ekim–18 Aralık 2005 tarihleri arasında Topkapı Sarayı müzesini gezmeye gelen ziyaretçiler, Osmanlı tarihi hakkında pek çok bilgi edinirken, Eyüp oyuncakçılığı sergisi sayesinde de Osmanlı tarihi içinde teşekkür etmiş ve müzede yer almayan bir geleneği öğrenme fırsatını da elde etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında serginin önemi ortadadır.

Eyüp oyuncakçılığı sergisi projesi: Somut Olmayan Kültürel Mirasımızın bir ögesi olan çocuk oyunları ve oyuncakları içerisinde değerlendirilebilecek olan Eyüp oyuncakları, bu sergi sayesinde yok olmuş geleneğini tekrar canlandırarak bazı televizyon programlarına konuk olmuş ve kendini hatırlatmayı başarmıştır. Barbie bebeklerin, ninja turtlesların, atari ve benzeri bilgisayar oyunlarının hızla seri üretime geçtiği 1990'lerden bu yana çocuklar, tek tipleş-tirmenin odak noktası haline gelmiştir. Hatta "Toys R Us" isimli mağazaların açılması bu durumun son halkasını teşkil etmektedir denilebilir. Öte yandan 1950'lerden beri hızla çoğalarak devam eden bir olgu olan köyden kente göç, beraberinde eğitimsiz kadınların kozmopo-

lit dünyaya ayak uyduramamasına ve böylelikle onların sadece eve bağlı olarak yaşamalarına neden olmuştur. Bu noktada kuşkusuz Eyüp Oyuncakçılığı projesinden bahsetmek yerinde olacaktır: "Avrupa Birliği ile Türkiye İş Kurumu ortaklığında "Yeni Fırsatlar Programı" çerçevesinde yürütülen "Fener-Balat semtlerinde yaşayan ev kadınlarına Eyüp oyuncakçılığının öğretilerek iş sahibi yapılmaları ve sürdürülebilir iş ilişkileri kurulması" projesi Şubat 2005'ten itibaren faaliyete geçmiş bir projedir. Tarih Vakfı'nın, geçmişte Eyüp üzerine yaptığı pek çok çalışma, oyun ve oyuncak tarihi konusunda yaptığı araştırmalar ve Eyüp oyuncakçılığının yeniden hayata geçirilmesi amaçları birleştirilerek, "Yeni Fırsatlar Programı"ndan sağlanacak bir destekle bölge kadınlarının istihdamına yönelik bir projeye dönüştürülmüş; böylece hem kaydedilmiş önemli bir kültürel mirasımız olan Eyüp oyuncakçılığının yeniden canlandırılması, hem de oyuncakların kadınlar tarafından üretilecek olmasıyla, kayıt dışı ekonominin önlenmesi yolunda birkaç adım daha atılması sağlanmıştır." (Eyüp Oyuncakçılığı El Kitabı, 2005:2).

Sonuç olarak unutulmaya yüz tutmuş bir gelenek olan Eyüp oyuncakçılığı, bu sergi sayesinde pek çok kişiye ulaşmayı başarmış, el emeğiyle oluşturulan her şeyin aslında ne kadar değerli olduğunu herkese bir kez daha hatırlatmıştır... Bu serginin oluşmasında emeği geçen herkesi saygıyla selamlıyorum...

KAYNAKLAR:

- Eyüp Oyuncakçılığı El Kitabı, İstanbul, Ekim, 2005. tr.wikipedia.org
YALÇINKAYA, Yrd. Doç. Dr. Tosun, "Eyüp Sultan Oyuncakları.", Eyüp Oyuncakçılığı El Kitabı, İstanbul, Ekim, 2005, 4–17.